

VUK KARADŽIĆ I KNEZ MILOŠ OBRENOVIĆ

Vladimir Stojančević

I

Jedno od najzanimljivijih poglavlja iz života Vuka Karadžića bilo je i poznanstvo sa knezom Milošem Obrenovićem, odnosno život i rad Vukov u Srbiji kao književnika i činovnika. To je bilo utoliko interesantnije što je Vuk bio i jedan od pionira novih shvatanja i novih pogleda na pitanje unutrašnjeg uređenja Srbije i njeno unapređivanje ne samo na polju pismenosti i književnosti, već i inače. Sem toga Vuk je bio i poznati kritičar Miloševog režima koji je otvoreno i oštrije no iko od savremenika napao kneževu upravu i njene nedostatke, nezaboravivši pri tom ni njegove lične mane i negativne osobine. Najzad, usprkos tome, Miloš je bio i ostao jedan od najvećih, ako ne i najveći, pomagač Vukov, neka vrsta njegovog poverioca, u stvari isplatalac mnogih njegovih računa, pozajmica i dugova. Neki momenti iz ovih odnosa neće biti na odmet da se prikažu, pošto će svakako pomoći da se bolje i jasnije sagledaju upravo i Miloševa ličnost i Miloševa vlada.¹

U Miloševo vreme Vuk je živio najviše van svoga zavičaja. U Srbiju on je dolazio u tri četiri navrata i mahom u njoj kratkotrajno boravio. Ali i onda kada je živio u Beču i drugim mestima prostranog austrijskog carstva, gde je odlazio radi sakupljanja materijala za svoja dela ili radi izdavanja svojih spisa, Vuk je zadržao i dalje živo interesovanje za prilike u Srbiji, za život srpskog naroda i za vladavinu kneza Miloša. Posebno su bili interesantni odnosi između Vuka i Miloša koji su se ticali političkih stvari ili, bolje, koji su davali Vukovu kritiku Miloša kao državnika i vlastodršca.

Svoja shvatanja i svoju ocenu Miloša Vuk je izneo u dva spisa. Godine 1828. u knjizi »Miloš Obrenović knjaz Srbije, ili građa za srpsku istoriju našega vremena«,² i u pismu upućenom Milošu 12 aprila 1832,³ zadržavajući

¹ Tematski posebno o odnosima između Vuka i kneza Miloša pisali su: Mihailo Gavrilović, Miloš Obrenović i Vuk. Stef. Karadžić, *Letopis Matice srpske* 251 i 252, Novi Sad 1908, i Jaša M. Prodanović, Vuk Karadžić i Miloš Obrenović, Beograd 1938. — Najbolju studiju o Vuku, na našem jeziku, dao je Ljubomir Stojanović, *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1924. Pošto je ovaj prilog već bio predat redakciji HZ-a, izašla je i knjiga Miodraga Popovića, Vuk Stefanović Karadžić, Beograd 1964.

² Izdato u Budimu, 1828. — Up. Vuka Stef. Karadžića, *Skupljeni istorijski i etnografski spisi*, Beograd 1898, 110—200.

³ Ima više izdanja ovog čuvenog pisma. Kritički ga je najbolje izdao Ljub. Stojanović, Vuk Karadžić o unutrašnjoj politici kneza Miloša. Njegovo pismo knezu od 12. apr. 1832. g. Beograd 1923.

se o Milošu više uzgred i na nekim drugim mestima u svojim ostalim delima i obimnoj prepisci.⁴

Vuk je ova dva spisa sačinio u razmaku od svega pet ili šest godina, ali je u njima izneo dijametralno suprotne sudove. U prvome je Miloša prikazao u sasvim povoljnom svetlu, čak i vrlo pohvalno. U drugom ga je ocrnio do te mere da se ružnija slika i oporiji utisci nisu mogli ni zamisliti. Na prvi pogled, bilo je nemoguće da se Miloševa ličnost tako brzo, tako radikalno i u regresivnom smislu naglo izmenila. Isto tako bilo je nepojmljivo da je Vuk mogao tako mnogo da oscilira u svome poimanju kneza, da dâ tako suprotna i ekstremna mišljenja. Doduše, pismo nije bilo štampano i bilo je namenjeno lično Milošu, ali je indiskrecijom kneževom i njegovih činovnika dobilo karakter javnosti, pa je čak izazvalo i otvoreni skandal šireg obima. Vuk sâm uviđao je svoju nedoslednost, odnosno zabludu u koju je doveo zainteresovane i posvećene ličnosti, pa je pokušao da sebe opravda, odnosno objasni kako je došlo do toga da je o Milošu izrekao dva suda.

Vukovo konačno mišljenje o Milošu bilo je ovo: on, tj. Vuk, nije se odrekao svoga spisa o Milošu iz g. 1828, ali se naknadno ogradio od toga da je u njemu ono što je rečeno bilo u nekoj meri *poetizovano*. S druge strane, iako nije povukao svoje mišljenje izrečeno u pismu od g. 1832, Vuk ga je u stvari unekoliko demantovao drugim pismima upućenim Milošu posle 1832. godine. U njima je veličao Miloša kako s obzirom na kneževe zasluge za sebe, tako i za samu srpsku književnost i izdavačku delatnost svoga doba. I ova pisma su bila privatnog karaktera, isto onako kao i prethodno. Tako se može uzeti da je i jedno i drugo bilo iskreno, možda prvo unekoliko više od poslednjih (u kojima Vuk po svome običaju moli za kneževu pomoć). Samo je stvar u tome što je prvo računalo da će, neposredno i brutalno napisano, pogoditi Miloša »u živac« i nagnati ga da za vremena ispravi mane i brutalnosti svoje vlade. Vuk je računao da će njime »šokirati« Miloša i gorkom istinom rečenom u oči naterati ga da se zamisli i sam zgrozi nad nedelima i propustima svoje vladavine. To je ono što je, uopšte, bilo glavno u Vukovoj zamisli.

Šta je Vuk, konkretno, zamerao Milošu i šta mu je, nasuprot njegovoj politici, predlagao kao knezu oslobođenog dela Srbije?

Vuk je Milošu predlagao sledeće:⁵

1) da državu organizuje na pravnim osnovama, odnosno da narodu dâ »pravicu, ili, kao što se danas obično u Evropi govori, *konštituciju*... da se odredi način praviteljstva i praviteljstvo da se postavi... da se svakom čoveku osigura život, imovina, čast, da svaki svoj posao... može raditi po svojoj volji... da se bez pravoga uzroka i bez suda ne može činovnik ni iz službe isterati niti natrag u manji čin povratiti...«

2) da ukine kuluk sem za državne potrebe (»valjalo bi ukinuti kuluk i ni od koga ništa ne iskati zabadava«).

⁴ Vukova korespondencija sa knezom Milošem objavljena je u: (Ljubomir Stojanović) Vukova prepiska II, Beograd 1908, 534—747; 762 i dalje.

⁵ Vuk Karadžić o unutrašnjoj politici kneza Miloša, 17 i dalje.

3) da dâ slobodu trgovini, i da se sam, kao knez, okani trgovine pošto mu to »ne priliči«,

4) da dozvoli slobodu misli i govora,

5) da uredi škole.

Vuk je, također, Milošu zamerao i kupovinu spahiluka u Vlaškoj, što je inače bilo u protivnosti sa njegovom politikom vaskrsavanja takvog stanja u Srbiji. Kako bi se reklo savremenim rečnikom, Vuk je — smatrajući da zastupa težnje i interese srpskog naroda — u stvari iznosio zahteve za stvaranjem jednog buržoasko-demokratskog poretka, ako ne i za velikim ograničenjem kneževе vlasti i njenih prerogativa. O spoljnoj politici Miloševoj, Vuk u ovom svom pismu nije ništa određeno rekao.

Kad se pogledaju Vukovi kritički stavovi na Miloševu vladavinu, vidi se da je Vuk i načelno i konkretno-pojedinačno imao pravo. Primeri koje je naveo kao dokumentaciju za svoju kritiku i svoj pledoaje unutrašnjepolitičke izgradnje Srbije bili su zaista takvi da o Milošu ostavljaju krajnje crnu sliku, pa je otuda bio razumljiv bes koji je srpskog kneza obuzeo kada mu je Vukovo pismo bilo pročitano.

Ako se dobro sagleda sadržina, kao i smisao, Vukovog pisma, videće se da je Vuk vrlo široko postavio čitavu kritiku i da je njome upravo hteo da sugerira knezu Milošu jednu sasvim drugačiju orijentaciju ne samo u njegovoj upravi narodom, nego i u njegovom tretmanu toga naroda. Jednom reči, Vuk je predlagao Milošu jednu vrstu temeljite reforme njegovog režima, polazeći upravo od izmene same Miloševe ličnosti kao čoveka i kao državnika.

U stvari, Vuk je u duši morao ceniti zasluge Miloševe za Srbiju i srpski narod, ali mu je teško prebacivao neumerenost i nehumanost u upravljanju narodom. Uzdižući Miloša kao istorijski kreativnu ličnost, on ga je osuđivao, i to oštro osuđivao za gaženje osnovnih načela čovečnosti i za zloupotrebu vlasti u bezbroj slučajeva. Vuk, koji je izbliza pratio desetogodišnji razvitak političkih prilika u Prvom ustanku i petnaestogodišnji Milošev režim,⁶ znao je objektivne teškoće u procesu ostvarenja srpske slobode i u unutrašnjepolitičkoj konsolidaciji, pa nije mogao biti protiv svih vladalačkih postupaka Miloševih, već samo protivu onih koji su — iz suviše revnosti, ambicije ili primitivnosti — potencirali bez potrebe, i bez stvarne svrhe, suvišnu snagu te vladavine koja je vlast pretvarala u teror i dobru upravu u rđavu.

Mora se, doduše, priznati da je i Vuk na Miloša gledao sa nešto idealizovanih pozicija i sa gledišta potreba više manje harmonizovanih odnosa između vladara i naroda radi postizanja opštenarodnog cilja, tj. potpunog oslobođenja od Turaka. Vuk koji je uviđao klasne elemente u društvenim odnosima najnovije srpske istorije, nije izvlačio i zaključke o klasnom karakteru srpskoga društva svoga vremena⁷ (odnosno nije video pojave u društveno-klasnom raslojavanju srpskog stanovništva) niti je uočavao klasne (ekonomske) posebne interese pojedinih slojeva toga srpskog društva, kao ele-

⁶ Najbolje delo o vladavini kneza Miloša dao je Mihailo Gavrilović, Miloš Obrenović I—II, Beograd 1908—12.

⁷ Vidi Miroslav Đorđević, Đakova buna. Političko-istorijska studija. Beograd 1953.

mente materijalne snage koji umesto da spajaju srpsko društvo (tek oslobođeno Turaka) u jednu jedinstvenu celinu, u stvari ga iznutra razdvajaju i, u odnosu na spoljne međunarodne faktore, objektivno oslabljuju. Takođe, Vuk je olako prelazio preko istine da svaka državna organizacija, pa čak i ona u rudimentima — kao što je bila Srbija njegova vremena — počiva na određenom aparatu vlasti kao na instrumentu sile, koja je utoliko brutalnija ukoliko se nalazi u uslovima svoga nastajanja.⁸ Odgajen u patrijarhalnoj sredini srpske zadrugne kuće, čovekoljubac i istinoljubiv, štaviše humanist i progresist, Vuk je previđao mračne strane stvarnih društvenih i međunarodnih odnosa — sukobe između pojedinih društvenih redova, klasa, i imperijalizam velikih država u odnosu na male, pa se otuda lako zgražavao nad izvesnim svirepostima i nemoralnim radnjama u politici uopšte, u našem slučaju i prema Milošu! U stvari, Vuk je na politiku, i na Miloševu vladavinu, hteo da gleda kao na stvar razuma, morala i društvene pozitivnosti, u neku ruku kao na primenjenu nauku. U organizaciji društvenih odnosa u srpskom narodu hteo je da vidi uvećanu projekciju socijalne organizacije srpske zadruge. Međutim, buran tridesetogodišnji razvitak srpske istorije između 1804 i 1832 ne samo da je zbrisao gotovo u potpunosti stare norme i vrednosti patrijarhalne organizacije srpskog naroda, već je duboko uzdrmao i njegovu osnovnu društvenu ćeliju, zadrugnu porodicu. Očito, Vuk je na stvari hteo da gleda »realnim« očima, Miloš je pak gledao sa realističkih pozicija (ako se tako može kazati) »naturalističkim« očima. U svojoj koncepciji državne i društvene organizacije srpskog naroda posle Drugog ustanka, Vuk je velikim delom polazio od sveta ideja, od onoga što bi bilo dobro, lepo, »moralno«, Miloš je pak počinjao polazeći od stvarnih činjenica, od proverenih postojećih društvenih odnosa, od elemenata materijalne prirode i ekonomskih interesa pojedinaca, grupa i drugih širih oblika društvenog i državnog organizovanja, uzevši tu u obzir i svoje sopstvene lične i materijalne koristi. Vuk je želeo da se postojeća socijalna struktura srpskog naroda konzervira prema obrascima patrijarhalnog života u ranijim decenijama⁹ i unapredi prema političko-pravnim ustanovama savremenih civilizovanih država Evrope, Miloš je pak radio na tome da se iz jedne istorijski konkretno date situacije prelaznog perioda (od turskog feudalizma ka evropskim oblicima privrednog i društvenog organizovanja), ne gledajući na stvari sentimentalno, izvuče maksimum koristi za opštu zajednicu srpskog naroda u beogradskom pašaluku, tj. da se jačanjem kneževske vlasti onemogućiti turska dominacija u srpskom narodu. Vuk je, dakle, više polazio sa etičkih i socijalnih pobuda, Miloš više sa političkih i ekonomskih nužnosti objektivnog razvitka Srbije i njene konkretne međunarodne situacije. Vuk je, smatrajući političku (polu)autonomiju kao nešto ostvareno, hteo što preču unutrašnju socijalnu i kulturnu izgradnju Srbije; Miloš je pak te zadatke ostavio dok tu labilnu poluautonomiju — koju je bolje i izbliza poznavao no Vuk — pravno i politički ne osigura do stepena pune nacionalne samouprave. Vuk je više prilazio stvarima sa pozicija jednog kulturno—nacionalnog ideologa širih koncepcija, Miloš je pak bio praktičar koji je, ne ispuštajući

⁸ Slobodan Jovanović, *Iz naše istorije i književnosti*, Beograd 1931, 10—16.

⁹ Upr. Vuka Karadžića, *Danica* za 1827, Budim 1827, 74—120.

iz vida krajnje ciljeve svoga državničkog programa, stvarao tek osnove za budućnost i osvajao poziciju za pozicijom na tom putu srpske emancipacije. Dalje, Vuk je gotovo čitavu koncepciju oslobođenja srpskog naroda zasnovao na snagama unutrašnjeg razvitka, na subjektivnoj volji i htenju političkih rukovodilaca Srbije u Drugom ustanku, u stvari na volji i htenju Miloševom; Miloš pak na uslovljenosti te emancipacije od prethodnoga generalnog rešenja srpsko-turskih odnosa, kome je podredio »unutrašnji« razvitak i blagostanje naroda.¹⁰ Da bi ostvario ono prvo, Miloš je morao da potisne u pozadinu ovo drugo, zapravo prema svojim ličnim shvatanjima i svojoj političkoj koncepciji.¹¹ Ovde naročito treba imati u vidu međunarodni položaj Srbije u okvirima evropskog političkog principa legitimizma i vladavine još uvek važeće »Svete alijanse«. Tu bi bio, pre svega, podređeni položaj Srbije prema Turskoj, njen položaj prema Porti i njene obaveze prema njoj, njena politička i finansijska zavisnost od turskog carstva.¹² U stvari, tu je ležala šira osnova nesporazuma i razmimoilaženja između Vuka i Miloša, drugim rečima u uslovljenosti karaktera Miloševе vladavine u Srbiji od opštih činilaca međunarodnog položaja srpskog pitanja, u okviru tzv. istočnog pitanja.

Ali, postojao je i onaj aspekt koji je polazio od činioца unutrašnjeg društveno-ekonomskog procesa. Zaista, socijalno-ekonomski položaj naroda pod Miloševom upravom oko 1830. najbolje se mogao sagledati stihovima iz narodne pesme, po kojima »jedañ narod dva harača daje«. Konkretno: jedan za podmirivanje obaveza prema Turcima, drugi za izdržavanje Miloševе uprave koja se, istorijski gledano, suprotstavljala turskoj vlasti sa ciljem da je jednoga dana potisne ili sasvim odstrani.¹³ Srpski narod je, iscrpljen desetogodišnjim ratovanjem u Prvom ustanku i za vreme dvogodišnje ponovne turske okupacije, još nekako i mogao podneti »jedañ harač«, tj. da izvršuje feudalne obaveze uobičajene tokom vremena, ali da plaća dvostruko — bilo je veoma teško. Miloš ga je, međutim, na ovo naterao koliko moćju svog aparata vlasti, toliko i pravdanjem da je sve to činio radi opšteg dobra — radi organizovanja što šire autonomije srpskog naroda u Beogradskom pašaluku. Nemajući mu čime stvarno pomoći, on ga je tešio boljim izgledima u budućnosti i za budućnost. U stvari, i svoju beskrajnu gramzivost za novcem — što je bilo očevидno i opštepoznato — Miloš je pravdao rečima da se ta akumulacija narodnoga novčanog bogatstva u njegovim rukama (»knjažeskom konaku«) sprovodila radi »finansiranja« opštenarodnih poslova«. Doista, Miloš je kroz jačanje svoje vlasti i razna ograničenja Turaka sprečio da višak toga narodnog bogatstva odlazi u turske ruke, ali ga je, pod gornjim izgovorima, zadržao na dohvatu svoje ruke, tj. za sebe. U svojoj najevidentnijoj formi bila je ta eksploatacija izvođena sa puno metodičnosti i rafiniranosti, premda se sa sigurnošću može kazati da je do 1830. Miloš

¹⁰ O slanju tzv. narodnih deputacija na Portu, v. Mita Petrović, *Finansije i ustanove obnovljene Srbije do 1842*, I, Beograd 1901. 646—678.

¹¹ O izgradnji aparata vlasti v. Dušan Alimpić, *Istoriski razvitak političkih vlasti u Srbiji 1793—1869*, 55—82 (94).

¹² Upor. Grgur Jakšić, *Srbija od 1813—1834*, Beograd 1937, 23—31; 32—44.

¹³ Slobodan Jovanović, *Knez Miloš i seljačko pitanje. Sociološki pregled*, 1, Beograd 1938, 20—22.

uspeo da sasvim eliminiše političke i ekonomske nadležnosti Turaka u Srbiji i srpskom narodu upravo blagodareći i primamljivoj ulozi novca u toku diplomatsko-političkog rešavanja srpsko-turskih odnosa, koji je — izgledalo je — gotovo nemilice trošio.

Da li je Vukovo pismo ostavilo posledice u daljem trajanju Miloševog režima i da li se je Miloš poučio Vukovom kritikom? Mislimo da jeste, iako ne i sasvim. Miloš je morao biti ne samo potresen, nego i duboko zamišljen nad sudom koji je o njemu izrekao najugledniji čovek među obrazovanim Srbijancima toga vremena (Vuk je imao tada četrdeset i pet godina). Imajući u vidu Vukovu kritiku i shvatanja, Miloš je posle 1833. počeo da menja svoj režim. Još pre početka Miletine bune 1835, jedna stalna komisija pozabavila se pripremama za donošenje zakona u Srbiji.¹⁴ Miletina buna je ubrzala samo donošenje Ustava koji je Srbiji dao »konstituciju«, istovremeno sadržavajući opšte formulacije i o ostalim pitanjima iz političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog života srpskog naroda,¹⁵ kojih se Vuk dodirnuo u svom pismu Milošu. Da li je Vukov udeo u pripremi ovog Ustava bio više ili manje posrednog uticaja ili ne, pitanje je koje još valja istorijski istražiti. U svakom slučaju Vuk je bio moralno ogledalo Miloša i njegove politike, pa je njegova zasluga za kasniju, iako samo delimičnu, moralno-političku evoluciju Miloševе ličnosti neosporna. Uostalom, Miloš je brzo oprostio Vuku krivicu i nastavio da ga novčano pomaže u njegovom heurističkom i spisateljskom radu o životu i istoriji srpskog naroda. Vuk je sam ne jednom posle toga priznavao ovu Miloševu pažnju pa je, štaviše, bio u njegovoj okolini i za vreme kneževog života u emigraciji.

II

U vezi sa ovom Vukovom kritikom Miloševog režima mogla bi se postaviti dva interesantna pitanja. Najpre, otkud Vuku ovakva idejno-politička platforma za reformu kneževе uprave, a zatim kakvo je bilo stanje naroda pod Milošem, posmatrano kroz objektivne okolnosti u kojima se on nalazio u vreme Vukove kritike? Na ova dva pitanja, čini nam se, treba dati odgovor da bi se: 1) shvatila geneza Vukove progresivne političke koncepcije o uređenju Srbije, i da bi se: 2) videlo da li je Miloš bio do te mere reakcionaran i politički kratkovid da je interese narodne oslobodilačke revolucije hteo da potčini samo svojim sebičnim i grabljivim interesima?

Ako je Vukova kritika Miloševе vlade istovremeno značila i idejno-političko postavljanje zahteva za uređenjem Srbije posle 1830, tj. posle sticanja nacionalne autonomije, prema osnovama savremenog evropskog političkog, pravnog, ekonomskog i kulturnog razvitka, onda je Vukova uloga u političkoj istoriji Srbije trebalo da postigne dva rezultata: da osudi i okonča staro stanje, i da istakne i preporuči novu orijentaciju od koje bi imali koristi i srpski narod i njegova tek stvorena država. I kao što je u književnoj

¹⁴ Stojanović, *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, 337.

¹⁵ Tekst Ustava od 1835. g. videti u: *Zbornik zakona i uredaba u Knjažestvu Srbije XXX*, Beograd 1877, 1—22.

borbi morao napadati staro da bi izvojevao mesto i pravo novome, tako je postupio i u političkoj kritici Miloševog sveltvašća. Što je veći udar bio po starome, time su se jače mogle istaći i afirmisati ideje novoga. Otuda Vukova žestina sa kojom je napadao Milošev dotadašnji način uprave u Srbiji. Sa ubeđenjem o svojoj ispravnosti, Vuk je u to vreme, između 1830—1832, mogao videti i osetiti da je jedna epoha u istoriji Srbije i dela srpskog naroda u njoj bila završena i da se počinjala nova. Prestanak neposredne turske vlasti u političkim odnosima sa Srbima i ukidanje spahijskog sistema u ekonomskim obavezama srpskih seljaka značili su materijalnu osnovu sa kojom se počinjala nova epoha. Time je osnovni zahtev srpske revolucije 1804—1815. bio objektivno, u odnosu na Tursku, u potpunosti izvršen.¹⁶ Ali, da bi taj revolucionarni preobražaj, u stvari njegov politički, društveno-kulturni i ekonomski radikalizam bio potpun i na »unutrašnjem planu«, on se morao preneti i na ostale sektore narodnog i nacionalnog života, na kojima je knez Miloš, zamenivši tursku vlast, uspostavio svoju vlast. To su bili apsolutizam u upravi i monopol u privredi. To se ticalo ne samo odnosa prema narodu već i opšteg privrednog mehanizma u zemlji (trgovina, skele, carine; obim ruralne proizvodnje; privredna vezanost gradskog i seoskog tržišta; fiskalna politika).

Sve što se odnosilo na privredno kretanje, počev od proizvodnje i proizvodnih odnosa, pa preko trgovine i robno-novčanih odnosa, sve do kontrolisanja trgovine i obima proizvodnje — sve je to stajalo u Miloševim rukama i bilo dirigovano ili kontrolisano od njegovog aparata vlasti. Povika u narodu protiv svega ovoga bila je dobro poznata stvar, i Vuk je samo pisanim dokumentom iznosio na videlo ono što je postojalo u narodu, odnosno što je bilo svakodnevno u Miloševoj praksi upravljanja narodom. To se, isto tako, ticalo i političke strukture vlasti u Srbiji, koja se oličavala u Miloševom apsolutizmu, a po kome se niko u Srbiji, ako se samo nije svideo knezu, nije mogao održati kao predstavnik narodnog, javnog mišljenja. Najzad, nije bila bez značaja i moralna strana Miloševog zadiranja u dotadašnje norme narodnog seoskog života (tj. preko 95% stanovništva), u knežinsku samoupravu, u običajno pravo narodno, koje je počivalo na demokratskim društvenim odnosima i socijalnom patrijarhalnom uređenju porodičnih zadruga, a što je Miloš počeo rušiti baš radi jačanja svoje lične vlasti u narodu.¹⁷

Drugim rečima, Miloš je u Srbiji bio svemoćni politički gospodar, bogati sopstvenik zemljišnih poseda, jedini držalac monopola u trgovini i krupan privredni faktor u opštoj ekonomici zemlje. Taj sebični politički i ekonomski gazdaluk Milošev Vuk je smelije i odlučnije podvrgao kritici no iko u Srbiji posle ugušenja Đakove bune 1825. Kritikujući Miloševu upravu Vuk je istovremeno izneo i opšti položaj naroda pod njegovom vladavinom. Otuda njegovo isticanje da se izda »pravica« ili »konstitucija«, da se oslobodi trgovina monopola, da se ukine kuluk, da se daju građanske slobode. Vuk je tome dodavao — shodno svome programu kulturnog preobražaja srpskog

¹⁶ Upor. Vaso Čubrilović, Istorija političke misli u Srbiji XIX veka Beograd 1958, 138.

¹⁷ Tih. R. Đorđević, Iz Srbije kneza Miloša. Stanovništvo-Naselja. Beograd 1924, 220—246.

naroda — i potrebu za uvođenjem škola u Srbiji. Karakteristično je, međutim, da Vuk nije ulazio dublje u kritiku Miloševe poreske politike, iako je poreza predstavljala teško breme narodnih obaveza prema kneževim vlastima.

Pitanje je i: otkuda Vuku ove progresivne ideje, ukoliko se tiču njenog društveno-političkog i društveno-ekonomskog dela?

Do 1832. kada je napisao svoje pismo-kritiku knezu Milošu, sem povremenog boravka u Srbiji, Vuk je stalno živio u Austriji, odnosno po raznim mestima prostranog Austrijskog carstva. Po svojoj političkoj upravi bila je to apsolutistička država, sa razvijenim birokratskim aparatom, izrađenim upravnim institucijama i umereno-konzervativnim zakonodavstvom. U ekonomici Carevine veliki poljoprivredni posed i ustaljeni feudalni odnosi na njemu, počeci moderne industrijske proizvodnje i zatim sve veći uticaj kapitalističke privrede i visoko razvijena trgovina sa Turskom, davali su Austriji mešoviti tip feudalno-kapitalističke države. Nasuprot apsolutizmu i legitimizmu u politici, u privredi Carevine dolazili su do izražaja izvesni elementi savremenih ekonomskih učenja: fiziokratskog i načela slobode trgovine i trgovačkog prometa.

U vezi sa ovim, Vuk je mogao znati, videti, osetiti političku i privrednu karakteristiku uređenja austrijske države. Iskustvo drugih zemalja u političkoj i privrednoj organizaciji Vuk nije izbliza poznao, iako se posrednim putem mogao o tome obavestiti. Ovde je značajno da je Vuku bio dobro poznat Code Napolèon, koji je bio u primeni u nekim nemačkim državama sa ustavnim uređenjem i liberalizovanim ekonomskim odnosima i koji je čak bio preporučan knezu Milošu da prema njemu izradi zakone za Srbiju.¹⁸ Kako je poznato, Vuk je i sam bio uvršten u komisiju određenu Milošem i trebalo je da učestvuje u konačnom redigovanju ovog znamenitog zakonodavnog poduhvata. Čini nam se da je Vuk odavde najpre i mogao da dođe do ideja o pravnom uređenju Srbije, koje je iskazao u pismu Milošu aprila 1832.

S druge strane, kako se zna, Miloš je prihvatio da se Code Napolèon prevodi, i on je smatrao da bi Vuk mogao biti najpogodnija ličnost za njegovo prevođenje i adaptaciju prema srpskim prilikama. Znamo, pak, kako je čitav ovaj poduhvat prošao, tj. da od njega nije bilo praktično ništa.

Očevidno, uzevši sve okolnosti u obzir, postojala je izvesna nesaglasnost između htenja i ostvarenja, pri svoj želji i Vukovoj i Miloševoj da rad »zakonodateljne komisije« završi svoj posao sa uspehom. Stvarnost je, međutim, pokazala svoje pravo lice, i što Code Napolèon nije bio ni preveden ni komentarisano, ne može se samo Miloš jednostrano i resolutno osuditi!

Ostaje pitanje: da li se, prema Vukovom pismu, Miloševa vlada mogla shvatiti kao, u neku ruku, reakcionarna? Mislimo da se to ne može reći, bar ne bez ograde i rezerve.

Pre svega, gotovo je sasvim izvesno da je Miloš bio jedini od svih glavnijih političkih rukovodilaca posle 1815. koji je bio dorastao Turcima da Srbiju, i to ne samo u granicama beogradskog pašaluka, izvuče iz turske vlasti i ostvari nacionalnu autonomiju. Dalje, povoljno rešenje spahijskog

¹⁸ Vukova prepiska III, Beograd 1909, 269 (Pismo J. Gavrilovića Vuku, 13. XII 1829).

pitanja, uprkos priličnim glasovima za uspostavu srpske varijante feudalnih odnosa, poglavito je delo Miloševo. Još dalje, on je prihvatio više stotina hiljada izbeglica iz Turske i kolonizovao ih po Srbiji, oglašujući se o naredbe sa Porte do njene poreske obveznike repatriira u mesta iz kojih su pobegli.¹⁹ Najzad, Miloš je državnu kasu Srbije snabdeo sa više desetina miliona groševa, istina, najviše sprovođenjem svoje dosta teške poreske politike prema narodu (financijska snaga srpske kneževine, kada je on otišao sa vlasti, počivala je na ovoj uštedi, i sa njom je izvođena evropeizacija Srbije kroz čitavih 20 godina ustavobraniteljskog režima).²⁰

O svemu ovome Vuk u svome pismu nije govorio, mada je, objektivnosti radi, trebalo da to bar pomene. Kritika Miloševe vlade dobila bi veću vrednost, a naličje kneževog režima i svoje potpunije istorijsko lice. Ono pak što je Vuk izneo, i što smo ukratko parafrazirali, nesumnjivo stoji.

Istoričari koji su izučavali pitanje ustavnosti pod Milošem gotovo su, bez ikakve rezerve, osuđivali Miloša ističući to da se on nije hteo ograničiti nikakvom drugom vlašću. Uzeto kao činjenica, to nesumnjivo stoji. Ali da bi se Miloš, možda, bolje shvatio, odnosno protumačio, treba upozoriti na izvesnu nekonzekventnost u Hatišerifu od 1830, kao i u beratu iz iste godine, koji su s jedne strane isticali Sovjet koji bi bio »nepokretan« (član 15. Hata), a s druge da »činovnici i podanici... da sve što on rekne slušaju, i po onome se vladaju; i da reči njegove (tj. kneževine), koje bi se kasale uređaba zemaljskih sadržani u ovoj našoj visočajšoj zapovedi (tj. beratu) počituju i u djeinstvo privode...«²¹ Miloševa vlastoljubivost nametala je, po beratu, takvu interpretaciju po kojoj bi on, knez, bio izvor i utoka svake vlasti, što je, međutim, bilo u suprotnosti sa mišljenjem njegove političke opozicije, kojoj se sa svojim pismom od aprila 1832. i Vuk pridružio. Sami Turci, posle 1830, nisu se zadugo više interesovali za unutrašnje prilike i odnose u Srbiji. Da bi stvar o tome bila jasnija, treba istaći i mišljenje ruske diplomatije, koja je bila preuzela zaštitu srpske autonomije prema Turcima. Sve do 1837 i 1838. Rusi nisu bili za ustav, konstituciju, koja ih je podsećala na osetnije društveno-političke promene, na revoluciju i učešće naroda u upravi — pojave koje je zvanična Rusija osuđivala i suzbijala.²² Nasuprot tome, Rusi su u početku bili za davanje Generalnog Regulamenta, kao neke vrste opšte upravne uredbe koja tačno fiksira dokle sve ide vladaočeva (kneževa) vlast, ali koja je ne ograničava u odnosu na narod i ostale državne činovnike. Kasnije kada je u Srbiji bio donet Sretenjski ustav II/1835, Rusija, Austrija i Turska solidarno su osudile Miloša i nagnale ga da ustav »kao francuski (čitaj: revolucionarni) rasad u srpskoj šumi« suspenduje.²³ Takođe i susedna Austrija nije bila ustavna

¹⁹ Vladimir Stojančević, Knez Miloš i kolonizacija Srbije, Istor. pregled I, Beograd 1954, 31—36.

²⁰ Vid. Mita Petrović, n. d., 942. — Slobodan Jovanović, Ustavobranitelji i njihova vlada, Beograd 1933, 158—159.

²¹ Gavrilović, Miloš Obrenović III, 606, 608—609.

²² Vasilj Popović, Evropa i srpsko pitanje u periodu oslobođenja 1804—1918, Beograd 1940, 76—77. — Mih. Gavrilović, Iz nove srpske istorije, Beograd 1926, 197.

²³ Isto delo, 197, 200. — Bartolomeo Kunibert, Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića, Beograd 1901, 413.

država, pa joj ustavno stanje u Srbiji nije moglo biti po volji. Buduća isto-rijska istraživanja pokazaće, po svojoj prilici, zašto je Miloš i do vremena postanka Vukovog pisma odugovlačio sa davanjem ovakvog Regulamenta. Ali, bez sumnje, u to vreme morao se konsultovati i sa Rusima, premda je mnogo štošta radio i na svoju ruku, naročito pak onda kada je u pitanju bila njegova lična vlast. Čini nam se da je u tome pitanju Vuk racionalno išao ispred svoga vremena. Međutim, to ne umanjuje njegov doprinos da se u Srbiji razvije pokret koji je 1839. doveo do abdikacije kneza i do uvođenja ustavobraniteljskog režima. Na jednom istorijskom empirijskom procesu, na izrastanju srpske autonomije i unutrašnjem organizovanju te autonomije, Miloš i Vuk su se razišli, što je našlo izraza i u Vukovom pismu iz 1832. Svaki od njih obojice imao je svoja shvatanja i svoju koncepciju uređenja Srbije: Vuk liberalno-demokratsku, Miloš konzervativno-centralističku. Otuda je Vukova kritika Miloševog režima (i Miloševе ličnosti) bila tako snažna, dokumentovana, ubedljiva i neumoljiva.

III

Ali, Vuk se prema knezu Milošu nije pokazivao samo u političkim stvarima. Znatna deo Vukove korespondencije i kontakta sa Milošem ticao se i kulturne politike — Vukove odn. Miloševе.²⁴

U oslobođenoj Srbiji posle Drugog ustanka Vuk je video sjajnu mogućnost da se prosveta, kultura i ostala društvena javna aktivnost zasnuju i unaprede prema najboljim izvorima patrijarhalne narodne kulture i prema najsavremenijim obrascima kulturnih dostignuća tadašnje Evrope, a sve sa ciljem da to koristi srpskom narodu i njegovoj obnovljenoj državi. Kako je pak knez Miloš bio svemoćni vladalac u Srbiji, to je prirodno što se Vuk obraćao njemu kadgod je hteo da svoje ideje i planove o prosvetno-kulturnom preporodu srpskog naroda privede u delo. Postupajući ovako, on ih je samo smatrao za sastavni deo onoga ukupnog rada na nacionalno-kulturnoj emancipaciji, čiji se politički deo započeo još 1804. a nastavio 1815. u Drugom srpskom ustanku.

Vuk je poznao kneza Miloša još iz vremena Prvoga srpskog ustanka, ali je sa njim počeo održavati prijateljske (i poslovne) veze tek od 1816. kada je Miloš preuzeo od Turaka u svoje ruke upravu nad srpskim narodom u Beogradskom pašaluku. Još tada Vuk je iz Beča, gdje je uglavnom proveo svoj život i osnovao porodicu, obaveštavao kneza o svom radu na sakupljanju narodnih umotvorina i o počecima rada na Srpskom rječniku. Nešto kasnije, 1822, on je u svojim pismima poticao Miloša da se nauči pismenosti, a sa njim i »đekoji knezovi«, kako bi se rad na nacionalnoj administraciji što bolje i uspešnije obavljao. Uporedo s ovim, Vuk već tada pledira da za škole u Srbiji »načinimo školske knjige po najboljemu evropskom načinu, da i ostali Srbli (po drugim zemljama) od nas prime (kao od matere svoje),

²⁴ O stanju prosvete i kulture u knez Miloševoj Srbiji videti: Tih. R. Đorđević, *Iz Srbije kneza Miloša. Kulturne prilike od 1815—1839*, Beograd 1922, 74—111. — Up. Vladimir Stojančević, *Zablude o kulturno-prosvetnoj delatnosti kneza Miloša*, *Borba*, 23. VIII 1959.

a ne da mi do vijeka od drugi koješta uzimamo«. Negovanju nacionalne kulture i zdravoj nacionalnoj propagandi Vuk je, takođe, davao dosta mesta, a to se moglo postići na dvostruki način: što bi se proučavala istorijska prošlost srpskog naroda i što bi se tako opisana njegova istorija — zajedno sa proizvodima usmenog narodnog stvaralaštva: narodnim pesmama, pripovetkama i folklorom — prevodila na strane jezike, čime bi se obrazovani narodi Evrope upoznali sa srpskim narodom, njegovom prošlošću i kulturom.

Pristupivši ovako krupnom i važnom kulturno-nacionalnom poslu, on sam radi neprekidno i u svim pravcima: skuplja, piše, opisuje, štampa i šalje Milošu svoje zbirke pesama, pripovedaka, Rječnik, svoj almanah »Danicu« i druge spise. Ali, s druge strane, posvećujući neke od njih kneževom imenu, on moli Miloša za novčanu pomoć radi pokrića štamparskih troškova ili radi preduzimanja novih istraživanja. Bezbroj puta Miloš se odaziva Vukovim molbama, pomaže ga, plaća njegove troškove, nagrađuje ga, otkupljuje na stotine primeraka knjiga narodnih pesama, pripovedaka, Rječnika, Danice. Džinovskom Vukovom kulturno-istorijskom izdavačkom zamahu, Miloš daje, iako ne mnogo, ipak dosta materijalne pomoći i priznaje ga za srpskog »literatora«. Štaviše, u mnogo slučajeva, o raznim pitanjima lične prirode ili opšter narodnih poslova, Miloš traži Vukovo mišljenje, pripituje ga za savete ili mu poverava neke zadatke, pri čemu mnoge Vukove predloge i sugestije uvažava i usvaja. Ta saradnja između moćnog i bogatog kneza, predvodnika Drugog srpskog ustanka, i neumornog i umnog Vuka, nosioca savremene kulturne revolucije u srpskom narodu, dala je pozitivne rezultate, što će Vuk, imajući u vidu kneževu novčanu pomoć, i kasnije više puta priznavati i isticati.

To je bila jedna strana u pozitivnim odnosima između Vuka i Miloša. Druga njihova strana govorila je o obrnutom: o sukobima i nesporazumima među njima, čak o povremeno vrlo zategnutim odnosima. Drugim rečima, Miloš i Vuk su se razilazili u nekim načelnim pitanjima koja su zalazila u Milošev apsolutizam, odnosno, s druge strane, u suštinu reformatorskog dela Vukovog.

Prvo razmimoilaženje između Vuka i Miloša ticalo se Vukovog fonetičnog pravopisa, odn. njegove praktične primene i upotrebe u Srbiji i inače; a drugo razmimoilaženje odnosilo se na neka Vukova shvatanja o istorijskim događajima iz Prvog i Drugog ustanka i njegovom opisivanju tih događaja, čemu je Miloš bio izričito protivan.

Kao što je poznato, u svojoj reformi pravopisa Vuk je došao u protivnost i sukob sa tadašnjim krugom slavensrpskih književnika i sa službenim crkvenim krugovima u današnjoj Vojvodini, na čelu sa mitropolitom Stev. Stratimirovićem. Pitanje pravopisa, pak, delom je bilo povezano i sa pitanjem jezika i predmeta, sadržine književnog stvaranja. Vuk je književnost hteo da približi narodu, a da bi je učinio pristupačnijom, on je zahtevao da se književna dela pišu jezikom koji narod razume, tj. čistim narodnim jezikom. Stara ortografija činila je mnoge teškoće, pa ju je zato trebalo zameniti novom, uprošćenijom i lakšom, onom koju je sam Vuk sačinio.²⁵ U sukobu dvaju

²⁵ Vukove poglede na pitanje jezika i književnosti, videti u: (P.P. Đorđević) Vuka Karadžića Skupljeni gramatički i polemički spisi (pet svezaka), Beograd 1894—1896.

shvatanja, Vuk je sticao prijatelje i sledbenike u mladima, ali da bi sasvim uspeo, njemu je bila potrebna i snažna moralna i moralno-politička pomoć. On ju je mislio naći u svojoj užoj otadžbini, u Srbiji, i u knezu Milošu. Ali, Miloš mu nije izašao u susret.

U Srbiji pod knezom Milošem nije bilo književnika i književnosti, ali je zato postojala prilično razgranata administrativna služba i službena prepiska, a posle 1833. i prilično razvijena štamparsko-izdavačka delatnost.²⁶ Jezik koji se u Miloševoj administraciji upotrebljavao u osnovi je bio narodni jezik u Srbiji, ali sa manjim primesama crkveno-slovenskog i slaveno-srpskog jezika, pošto su pisari u unutrašnjosti i sekretari kneževi dolazili iz krajeva pod Austrijom. Sem toga, oni su upotrebljavali i stari pravopis, sa izvesnim redukcijama u pogledu upotrebe nekih suvišnih slova.

Miloš, koji se nije razumevao u pitanjima ove vrste, bio je pod uticajem svoje učene okoline, sekretara Dim. Davidovića, Jakova Živanovića i drugih. Nepismen, on nije zabranjivao da se Vukova dela, pisana novim pravopisom, unose u Srbiju. Naprotiv, pretplaćujući se na njih, on ih je po prijemu čak i razdavao svojim prijateljima i ljubimcima. Ali, kad je Vuk došao u oštar sukob sa mitropolitom Stratimirovićem oko štampanja prevoda i ogleda iz Svetog pisma, koje je preveo na narodni jezik i delimično štampao svojom azbukom, Miloš — legitimist i apsolutist — stao je na stranu Vukovih protivnika. No on nije bio protiv Vuka iz književnih razloga, nego političkih. Bojao se da se borba sa književnih pozicija ne prenese i na političke, da ne dovede do slabljenja pozicija u narodu, i da time čitava stvar ne ode, po njegovom mišljenju, u korist prozelitističke politike katoličke crkve i katoličke vere, odnosno Austrije kao izrazite katoličke države. Na takvu misao Miloš sam, očit, nije mogao doći; svakako su to bile ideje ili njegovih sekretara ili pak preporuka od mitropolitskog dvora u Sremskim Karlovcima, koji je već u Vukovoj upotrebi slova *j* (*jota*), video znak za pokušaj denacionalizacije i unijaćenja. Ako se to ima u vidu, onda je jasno, otkuda Milošu i ona istorijska komparacija sa Luterom i društveno-političkim konfliktom koji je u Nemačkoj nastao u 16. i 17. v. kroz borbu protestantizma i katoličanstva! Razume se, 19. v. nije bio isto što i prethodni vekovi, i uticaj religije bio je znatno opao posle epohe prosvetiteljstva i velike francuske revolucije, ali na Miloša su sugestije sa strane izvršile određeni psihološki uticaj, i on se nije složio sa Vukom već sa njegovim protivnicima u književnosti.

No, ipak, Miloš je protiv Vuka, u stvari, bio više načelno, čak bi se moglo reći i delimično. Pomenuli smo da je dopuštao unošenje Vukovih knjiga u Srbiju, sam ih primao i pretplaćivao se na njih, davao subvencije Vuku, a od 1835. mu je čak odredio i stalnu godišnju penziju. Kako je Miloš gledao na čitavu stvar u vezi sa Vukovim radom na knjizi, možda će se najbolje videti iz jednog njegovog pisma iz 1837. Kada je Vuk ponudio knezu da se u nedavno osnovanoj državnoj štampariji, »knjažeskoj tipografiji«, prevede i štampa na srpskom jeziku njegov spis na nemačkom jeziku o Crnogorcima,

²⁶ Videti: Stojan Novaković, Srpska bibliografija za noviju književnost 1741—1867, Beograd 1869, 166—213. Tih. R. Đorđević, n. d., 139; 137.

dobio je ovakav odgovor: »... primio sam i 50 objavljenija na istu knjigu (tj. o Crnoj Gori i Crnogorcima), koju nameravate izdati na serbskom jeziku, i koliko mi drago bilo učiniti od isti objavljenija celishodno upotreblenije — toliko sažaljujem što to nije moguće učiniti, razvje (tj. osim) pod uslovijem da knjige ne budu pečatane slovima od Vas upotrebljaemima, budući se ta slova, ovde kao što Vam je poznato, ne terpe. Izvinite me dakle u ovom po Vašem blagodušiju...«.²⁷ Sličnih odbijanja bilo je i pre toga u više slučajeva.

Vuk je, svakako, shvatio Miloševe reči, iako ne i njegove razloge. Očito da ga je kneževo odbijanje silno bolelo, utoliko pre što je tek po proklamovanoj nacionalnoj autonomiji posle 1830. trebalo ispočetka zapeti na organizaciji narodne prosvete i kulture, pri čemu je izdavanje knjiga bio veoma značajan i odgovoran posao. Vuk je zato došao bio na ideju da knezu Milošu sugerira misao — kako je sam pisao knezu oktobra 1832, pola godine posle onog pisma - kritike kneževog režima koje smo spomenuli u početku — »da zapovedite samo državne stvari (pasoši, različna objavljenija, protokoli, novine i knjige, koje bi se o državnom trošku štampale) da se štampaju *koliko je moguće* slavenskom ortografijom (no i tu valjalo bi da Vam u tom poslu vešti ljudi načine *postojanu* i koliko je moguće pametnu slavensku ortografiju, jer jedan privatna čovek kad pogreši nije toliko sramota, koliko kad pogreši praviteljstvo, koje radi u ime čitavog naroda...) ostale pak privatne stvari neka se štampaju *kako ko oće*, dok vreme samo jednu ortografiju ne uredi...«.²⁸ Kako se vidi, Vuk je prepuštao da vreme, tj. generacije koje nailaze same odrede vrstu ortografije. Sam pak, nadao se, ako Miloš prihvati ove njegove sugestije, da će iskoristiti mogućnost da u državnoj štampariji Srbije našampa lično svoje stvari. Od toga, međutim, nije bilo ništa ne samo za vreme Miloševe vlade već i posle toga za čitavih četvrt veka.

Drugo razmimoilaženje bilo je takođe krupno, tj. zadiralo je u Vukov rad na novijoj istoriji srpskog naroda i nije bilo bez posledica i za samog Vuka. Radilo se o ovome. Kad je Vuk, na početku svoga stvaralačkog rada, u sklopu svog proučavanja prošlosti i života srpskog naroda, hteo napisati i jednu istoriju Prvog ustanka, a zatim, kao istorijski rad, dati i Miloševu vladavinu posle 1815, knez Miloš se bio silno revoltirao. On, u načelu, nije želeo da se bilo šta iz novije istorije piše, videći u tome opasnost od eventualnih komplikacija političke i diplomatske prirode. Svoj stav izneo je u pismu Vuku od 4. juna 1824. rečima: »... pritom, ljubezni moj Vuče, preporučiti Vam neizostavljam, da u spisivanju Istorije moje strogo nabljudavate preveliko molčenje u prizreniju (tj. u pogledu) i najmanji kakovi otkošenija i snošenija mojih s stranom kakovom silom, veće držite se u tečeniju opisivanja Vašeg jedinstveno dela moji u Srbiji — ibo (tj. jer) današnje političko položenije moje iziskuje od mene da ni o kakvoj sili evropejskoj spomene ne činim bilo ono kakovog mu drago prizrenija; ja se nadam i od Vas zahtevam da u ovom prizreniju ovako i postupite...«.²⁹ Posle ovih reči bilo je očito da bi Vuku trebalo otvoriti oči šta će i kako će pisati, imajući u vidu brojne opasno-

²⁷ Vukova prepiska II, 679 (datirano 12. V 1837).

²⁸ N. d., 666 (datirano 24. X 1832).

²⁹ N. d., 561 (datirano 4. VI 1824).

sti od mogućih zlonamernih i tendencioznih tumačenja u inostranstvu, čime se samo mogla otežati evolucija pitanja srpske emancipacije. Pri tom je valjalo imati na umu prilično teške političke prilike u Evropi i na Balkanu posle otpočinjanja ustanka heterista u Moldaviji-Vlaškoj i grčkog ustanka 1821, koji je bio još u toku. Svakako. Miloš je imao u vidu i bojazan od veličanja Karađorđa i drugih znamenitih ljudi iz Prvog i Drugog ustanka, od kojih su neki, računajući tu i Karađorđa, još ranije postali žrtve političke likvidacije od strane Miloševe.³⁰ Taj strah da se naročito ne slavi Karađorđe bio je tako jak da je Miloš čak pretio Vuku ako bi u tome smislu što napisao (»...nadajte se soveršenoj mojoj nemilosti, i gotovosti, goniti Vas kod svakog vladanija, gdi god bi se Vi nalazili...« Miloš je izričito pisao Vuku da o svemu tome ne sme »ni najmanju čerticu« napisati i štampati, a da prethodno rukopis ne podnese njemu na »providenije«.)³¹

Znajući kakve sve smetnje može imati od Miloša, a računajući i na njegove novčane pomoći, Vuk je izbegavao da piše o Karađorđu, koga je tek jedva i spomenuo kada je 1828. napisao svoju knjigu o vladavini kneza Miloša Obrenovića. Za istorijska znanja i proučavanje prilika u Prvom i Drugom ustanku, nesumnjivo je velika šteta što je Vuk bio u priličnoj zavisnosti od Miloša, pa nam nije ništa krupnije ostavio o Karađorđu kao centralnoj ličnosti Srpske revolucije s početka prošlog veka.

IV

Najzad da pomenemo ukratko i odnos između Vuka i Miloša posle 1839. tj. posle kneževе abdikacije i odlaska iz Srbije. Sve do svoga povratka u Srbiju 1859, knez Miloš je živeo kao emigrant u Vlaškoj, Austriji, po Nemačkoj, a kratkovremeno i u Rusiji. Međutim, najveći deo svog emigrantskog života proveo je u Beču. Bogat i situiran, on nije osobito teško podnosio novi način života u novoj sredini, sem što je bio ostao bez političke vlasti. Ali, i tada on nije napustio interesovanje za prilike u Srbiji. Vuk, sa kojim se još više sprijateljio u Beču, bio mu je ne samo dobar prijatelj i zemljak u tuđoj sredini, već u neku ruku i politički privrženik. Zato Miloš upotrebljava Vuka i kao svog agenta, osobito u krupnijim događajima i zbivanjima u Srbiji za vreme ustavobranitelja. Vuk je za račun Miloševе politike odlazio u Srem i Bačku radi ispitivanja situacije i konsultacije sa proobrenovićevskim emigrantskim krugovima, izbjeglim iz Srbije i nastanjenim u Zemunu, Novom

³⁰ Interesantno je mišljenje koje je Vuk izneo 1844. g. o Karađorđu i Milošu, povlačeći istorijsku paralelu među njima: »Ja ne velim — kaže Vuk — niti sam ikad kazao da je kn. Miloš zaslužniji od Karađorđija; a da reknemo da nije zaslužan ni onoliko koliko Karađorđije, ali mislim da svaki pametan čovjek mora priznati da, osim Karađorđija, nikakav Srbin nije zaslužniji za slobodu naroda našega od Miloša Obrenovića«. Videti Vuk. S. Karadžić, Iz istorije prvog srpskog ustanka (u redakciji Radoslava Perovića), Beograd 1954, 86.

³¹ Vukova prepiska II, 556 (datirano 22. I 1824).

Sadu, Karlovcima i drugim mestima. Zbog toga je, štaviše, imao i neprijatnosti od ustavobraniteljskog režima koji takođe nije usvojio njegov fonetski pravopis u Srbiji.

Razume se da je Vuk sa radošću dočekao Milošev povratak u Srbiju, nadajući se, s pravom, da će mu ostareli knez činiti i dalje pomoći i izlaziti u susret njegovim književnim potrebama.

Ovde treba pomenuti, s druge strane, Miloševo pomaganje Vuka za sve vreme emigracije.

Međutim 1860. umro je Miloš u Topčideru, a 1864. i Vuk u Beču. Jedno poznanstvo i prijateljstvo koje je moralo izdržati teške probe iskušenja da bi se konačno pokazalo da to jeste, po višoj prirodi stvari prestalo je da postoji posle više od pola veka svoga trajanja.

Ako se u zaključku rezimiraju sudovi o odnosima Vukovim prema Milošu i obrnuto, i ako se to učini kroz osnovu objektivnih političkih, društvenih i kulturnih uslova toga vremena, onda bi se moglo reći sledeće:

Početni deo Vukovog reformatorskog rada na kulturnom i književnom preobražaju srpskog naroda, njegovih prvih četvrt veka, pada u vreme prve vladavine kneza Miloša Obrenovića. Za to vreme Vuk je pretstavljao glavnu ličnost na planu intelektualne izgradnje, kao što je to Miloš značio na političkom planu. Istorijski posmatrano, i jedna i druga komponenta nacionalne emancipacije i afirmacije srpskog naroda morala je ići uporedo, i Vuk i Miloš morali su saradivati u interesu toga nacionalnog preporoda i afirmacije ne samo u užim granicama srpskog naroda već i u međunarodnim okvirima. Delimično ta saradnja nailazila je na razumevanje, pa je dala dobre rezultate od opšte, svenarodne koristi. Pri tom su i Vuk i Miloš, svaki za sebe, dali svoj doprinos. Ali, često do te i takve saradnje nije dolazilo, ili nije moglo doći, gotovo uvek zbog Miloševog nerazumevanja, ili Miloševe koncepcije o karakteru, pitanjima i putevima probitačnosti razvitka Srbije i srpskog naroda njegovog vremena. To je takođe našlo odraza ne samo kod Vuka, već je uticalo i na intenzitet i punoću razvitka srpskog društva i njegovog kulturnog uzdizanja. Jer da je bilo više Miloševog pomaganja Vuka, ovaj bi dao nesumnjivo više, bolje i raznovrsnije. S druge strane, da se čak i koristio izvesnim Vukovim savetima i idejama, Miloš bi uštedeo mnoge neprijatnosti i sebi i srpskom narodu (pa možda čak i ne bi došlo do njegove abdikacije i napuštanja Srbije 1839). Opet zato, i Miloš se morao razumeti, bar u ponečemu, iako to ne znači da se morao i pravdati. Vanredno teški međunarodno-politički uslovi u kojima je on vodio Srbiju posle Drugog ustanka, velika nesrazmera snaga između Srbije i Turske, veoma loše stanje naroda u kulturi i materijalnom pogledu, diktirali su mu takvu političku koncepciju opšteg razvitka srpske autonomije koja ga je dovodila u sukob sa svojom sredinom, tj. sa samim srpskim narodom. Vuk je, kako smo već istakli, bio svedok Miloševe vladavine i života i položaja naroda pod njegovom vladom, pa nam je i o jednom i o drugom ostavio mnogo podataka i kazivanja. Tako, kada se danas govori o Vuku,

nemoguće je ne govoriti bar delimično i o Milošu — i obrnuto.³² Dve velike, dve krupne ličnosti istorije našeg naroda na početku 19. veka našle su se tako suočene, ponekad u međusobnom prijateljstvu, ponekad u sukobu jedna sa drugom, da bi svaka u svom domenu delovanja, ostavile spomen o sebi i svojim delima.

Njihovo, pak, delo i danas nam govori o veličini njihove zamisli i njihovog rada, s tim što je Vuk po svom sopstvenom učinku, kao čovek velike i slobodarske ideje o sprovođenju kulturne revolucije u srpskom narodu, daleko nadmašio Miloša i ostavio ga po svojim delima, idejama i svojim plemenitim mislima za čitav jedan vek iza sebe.

³² Pri kraju svoga života, nekoliko godina pre no što će Miloš umreti, Vuk daje ove zanimljive opaske o svom stavu prema knezu: »Mi smo zemljaci i vrsnici, ili drugijem riječima da rečem: iz jedne smo zemlje, od jednoga naroda i iz jednoga naraštaja. Vi ste prvi i najveći čovjek u narodu našem, ali po zaslugama mislim da ni ja nisam pošljednji. Vaše su zasluge bile takove, da ste pored njih mogli steći imanje tako veliko kao i one što su i postati najbogatiji čovjek Srbin, a ja pored svojijeh zasluga nijesam sebi mogao steći ništa, nego s velikom brigom i nategom jedva živim kojekako.« Pa pošto je kneza molio da ga pomogne novčano, Vuk zaključuje: »Kao što smo mi, nas dvojica, za života bili zajedno, tako će i nakon nas spomen naš zajedno ići; jer kakogod što je n. p. Omir opjevavši djela Ahilesova svoj spomen svezao s njegovijem, tako sam i ja opisavši najznatnija djela vaša svezao svoj s vašijem, te će se i u potomstvu uz vaše ime i moje spominjati...« (Vukova prepiska II, 731—732.)

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB